

Польща-Україна, поляки-українці. Баланс взаємовідносин

КОНСПЕКТИ

Проф. Галина Зеленько

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України,

Конфлікт, що не має вирішення: як подолати кризу відносин з Польщею

Україні та Польща періодично занурюються у політичні кризи, викликані різним тлумаченням власної історії. Конфлікт ґрунтується на звинуваченнях одна одної у націоналізмі і в своїй основі мають різне бачення історичних подій 1939-1944 років, коли нашарування історичних подій на нинішніх західноукраїнських землях, де спільно проживали українці та поляки. Невблаганний каток історії, який пройшовся по цих територіях породив природну реакцію і жагу до спротиву, що вилилося у формуванні націоналістичних організацій ОУН-УПА – як органічної реакції суспільства на посягання на існування народу. Намагання зараз з'ясувати історичні стосунки призводить до політизації історії, що може мати вкрай небезпечні стратегічні наслідки для обох країн і регіону в цілому.

Сплеск націоналізму в Україні та Польщі – така ж цілком природна реакція суспільства на посягання на суверенітет. У Польщі він обумовлений страхом перед політикою ЄС і є реакцією громадянського суспільства на дії наднаціональних органів ЄС. В Україні – це закономірна і, як не дивно, здорова реакція суспільства на російську агресію. При цьому, що найбільш парадоксально, націоналістичні сили в Україні, на відміну від Польщі, практично не представлені в парламенті.

Однак польсько-українське непорозуміння створює неабиякі загрози для регіону.

У політичній конфліктології конфлікти, які стосуються історії, мови, націй, етносів чи релігій трактуються як конфлікти ідентичностей, які вкрай складно врегулювати. Часто дієвішою є тактика «уникнення конфлікту», а у випадку України і Польщі його відкладання. У цій ситуації важливо знижувати інтенсивність конфлікту, намагаючись втриматися у досягнутій формулі «вибачаємо і просимо вибачення». Звісно в рамках допустимого максимально включитися у вирішення

недосліджених історичних проблем і активізувати роботу польсько-української історичної комісії. Натомість двосторонню повістку денну заповнити економічними та гуманітарними питаннями, які мають важливе значення для подальшого розвитку регіону. Наразі Україна і Польща мають 141 діючу двосторонню угоду, що створює надзвичайно розгалужену договірно-правову інфраструктуру для співпраці.

Ми не можемо змінити історію, але в наших силах змінити своє ставлення до історичних проблем і не сповзти у конфлікт ідентичностей, перекресливши тим самим власне майбутнє.

Ігор Петренко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛЬЩА Й УКРАЇНА: НА ШЛЯХУ ДО КРАЩОГО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ ТА ДОБРОСУСІДСТВА

Двосторонні відносини Польщі й України повною мірою відображають геополітичні складнощі, взаємний зв'язок між суспільствами та культурний контекст останнього століття в історії Східної Європи. Ці відносини розвиваються під впливом міркувань безпеки та обопільного прагнення до більш тісної співпраці – або навіть альянсу. Але й їм не вдалося уникнути ряду непорозумінь та конфліктів. Сусідство із величезним потенціалом залишається вразливим, на цей раз не стільки через маніпуляції великих держав, скільки через зміни регіонального середовища та внутрішні політичні процеси.

Обидві держави сприймають одна одну як стратегічні партнери і сприйняття це збереглося протягом майже тридцяти років, сповнених радикальних змін в міжнародному середовищі та внутрішніх політичних трансформацій в обох державах. Стан двосторонніх відносин між ними продовжує бути одним із визначальних чинників регіональної стабільності.

Міцність стратегічного партнерства між Польщею та Україною є похідною спільного розуміння безпекових викликів у Східній Європі. Попри те, що Польща та Україна знаходяться у різних стратегічних умовах – Польща, на відміну від України є членом ЄС та НАТО – обидві вони сприймають російський ревізіонізм як серйозну загрозу. Цьому сприяє спільний досвід жертв потужних сусідів.

Питання безпеки відіграють найважливішу роль у порядку денному двосторонніх відносин. Вже до 2014 року обидві країни усвідомлювали важливість надійної, стабільної та передбачуваної співпраці. Продовжуючи виступати за більш

глибоке залучення ЄС до проблем безпеки в Центральній та Східній Європі, Польща також покладається на більш активну роль НАТО.

Існує величезний потенціал для взаємної торгівлі, і це може бути основою поглибленої взаємозалежності. Угода про асоціацію, підписана між Україною та ЄС, надала додатковий поштовх і простір для двосторонньої торгівлі.

Гострою є проблема українських мігрантів в Польщі. Через не лише мовну, культурну та соціальну близькість, а й ліберальне законодавство, Польща стала провідним напрямом для міграції української робочої сили. Водночас це питання потребує ретельної уваги з метою мінімізувати ризики негативного сприйняття українців у Польщі та демонстрації ксенофобії. Збільшення міграційного потоку між Україною та Польщею, частково через лібералізацію візового режиму з ЄС, також порушує питання прикордонного контролю та транскордонного співробітництва.

Позиції Польщі та України є близькими і щодо енергетичної безпеки в Європі. Диверсифікація постачань природного газу, забезпечення транзиту російського газу через територію України, відкриття європейських ринків для зрідженого природного газу з США, здається, відповідають інтересам обох країн.

У середньостроковій перспективі історія, швидше за все, залишатиметься головним питанням, що викликатиме занепокоєння у двосторонніх відносинах. Поступово вона знову перейшла з академічної в політичну сферу і, ймовірно, залишиться там ще деякий час. Звернення до історії не є чимось короткостроковим, або пов'язаним із конкретними політичними партіями або лідерами. Це частина широкого і глибокого процесу.

Але у довгостроковій перспективі певний рівень довіри і готовності прийняти різні погляди на історію дозволить обом державам бути у вигаді. Орієнтація на більш прагматичні питання та забезпечення плюралістичних інтерпретацій історії на державному рівні може бути гарною відправною точкою.

Безпека повинна бути у фокусі. Польща та Україна мають реалістично оцінювати інтереси одна одної, і українці повинні розуміти відмінності у сприйнятті проблем поляками. Польща перебуває в набагато кращому становищі, ніж Україна, і має інший порядок денний безпеки. Україна має прагнути прагматичного партнерства, а не ідеологічної дружби. Для цього є величезний простір: обидві країни охоче сприймають одна одну як стратегічні партнери й друзі і не мають причин для масштабних протистоянь. Україна може допомогти Польщі збільшити значення Східного сусідства в спільній політиці ЄС, а Польща може надалі підтримувати Україну на її шляху до членства в ЄС і НАТО.

Ініціативи регіональної безпеки також можуть стати платформами для двостороннього співробітництва. Введення України в порядок денний роботи Вишеградської групи та «Ініціативи трьох морів» може бути взаємовигідним.

Те ж саме можна сказати про спільні зусилля, спрямовані на зміцнення енергетичної безпеки регіону. Диверсифікація поставок природного газу, розширення можливостей постачання зрідженого природного газу та підвищення енергоефективності є пріоритетними для обох країн. Польща, яка поступово перебирає на себе роль регіонального лідера в питаннях енергетики та вміло

захищає власні інтереси в цих питаннях, може стати справжнім стратегічним партнером для України в цій сфері.

Польща та Україна мають достатній потенціал для впливу на регіональний політичний порядок денний та висунення нової програми безпеки. Цей порядок денний повинен бути реалістичним і враховувати поточні політичні та геополітичні реалії. Ефективне стримування російської загрози, більше уваги з боку ЄС і НАТО до Центральної Європи, збільшення інфраструктурного потенціалу й зменшення недовіри та історичних спекуляцій можуть призвести до більш безпечного сусідства.

Водночас, питання, пов'язані з національною ідентичністю, включаючи конфлікти з приводу історії, навряд чи зникнуть. Протиставлення проблемам ідентичності взаємовигідної співпраці в різних сферах, запровадження регіональних проектів, які сприяли б спільним зусиллям, зосередження на багатосторонніх регіональних форматах, допомогло б мінімізувати ризики чергової хвилі націоналізму в Центральній та Східній Європі.

Останній візит президента Польщі Анджея Дуди в Україну приніс позитив, адже нарешті вдалося питання економіки, геополітики та безпеки поставити в центр порядку денного. Розвиток справжньої взаємозалежності, яка спиратиметься на спільну користь, є запорукою реального стратегічного партнерства. Торгівля, інвестиції, спільні проекти є простими й універсальними рецептами. Це те, на чому варто зосереджуватись обом країнам.

Володимир Осадчий

професор Люблінського католицького університету, професор Вищої професійної школи у Хелмі

Польська культурно-цивілізаційна спадщина в Україні: доля, обумовленості і перспективи функціонування

Наближається 30-та річниця налагодження дипломатичних відносин між Україною і Польщею, які називають стратегічними. Ці зв'язки є дуже непрості і суперечливі в оцінках. З одного боку, офіційні заяви з обох сторін наповнені оптимізмом, а навіть і тріумфалізмом, проте, з другого боку, не можна не зауважити серйозних напружень, вершиною яких є тільки гострий конфлікт на щаблях політики пам'яті.

У ситуації, коли маємо справу зі складними явищами суб'єктивного характеру, які стосуються політичної коректності або сприйняття, що властиві різним групам і середовищам, потрібно глянути на факти, які показують реальний стан пам'яток і об'єктів, що асоціюються з національною культурою. В Україні це, передовсім, католицькі костели, фортеці, залишки садиб, місця мартирології. Здійснюючи побіжний аналіз, можемо дійти висновку, що маємо справу з темою дуже драматичною, складною, а навіть такою, що характеризується байжужістю і поганою волею. Маємо справу з загальнопоширеним явищем нелегального привласнення об'єктів (костелів), доведення їх до занепаду або жахливої профанації (Сокаль, Стара Сіль, Комарно, Цемежинці і багато інших). На руїни перетворюються фортеці, які пов'язані з ключовими подіями в історії Польщі (замки в Кам'янці-Подільському, Поморянах, Бережанах тощо). Свідомо усувають польські символи та розпізнавальні знаки, що асоціюються із польськістю (архітектура Львова, Польський військовий меморіал у Львові). Бракує доброї волі, щоб упорядкувати багатотисячні поховання жертв геноциду, здійсненого під час Другої світової війни.

І цій ситуації насувається твердження про глибоку цивілізаційну прірву, яка ділить польське і українське суспільство і дві держави. Брак розуміння і постійне нехтування цієї проблеми на різних польсько-українських форумах, які щедро підтримуються відомствами обох держав, особливо Польщі, дає нам привід до песимізму щодо майбутнього пам'яток польської культури в Україні.

Романюк А.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Еволюція сприйняття Польщі і поляків у незалежній Україні: політичні чинники впливу

Проведено аналіз результатів низки соціологічних досліджень у яких розглядалося питання ставлення українців до Польщі і поляків, в тому числі з допомогою шкали Е. Богардуса. Констатовано, що соціологічні дослідження фіксують позитивне ставлення переважаючої більшості громадян України. На підставі аналізу результатів опитування «Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI», проведеного Групою «Рейтинг» 29 вересня-14 жовтня 2018 р. фіксуємо, що найкраще ставлення до Польщі було властиве молоді у віці 18-35 рр. – 60,0 %, відповідно найнижчий рівень був властивий респондентам, які були старші 50 р. – 42,0 %. В регіональному плані найбільший рівень позитивних

оцінок припав на мешканців Заходу України – 57%, відповідно в Центрі – 49 %, на Сході України – 48 % і на Півдні – 44 %. Результати опитувань польських і українських вчених зафіксували, що для абсолютної більшості громадян України головним джерелом інформації про Польщу і поляків виступають ЗМІ. Серед джерел інформації також виділяють поїздки до Польщі і особисті контакти з поляками.

Виділено сукупність позитивних і чинників, які негативно впливають на сприйняття Польщі і поляків в Україні. Позитивними чинниками виступають оцінки абсолютної більшості політиків, що представляють різні політичні партії, щодо важливості для України офіційної позиції Польської держави протягом всього періоду незалежності України, визнання ними відчутної допомоги держави і громадян Польщі, особливо під час Помаранчевої революції, Революції Гідності і періоду протистояння агресії Росії. В цьому ж контексті слід відзначити вагомість численних контактів по лінії громадянського суспільства між громадянами обох країн, які підтверджують і посилюють позицію державних структур. Щодо проблемного впливу? По-перше, суспільне життя в Україні є високо політизованим. Під цією характеристикою ми розуміємо в рівній мірі вагомий вплив інститутів державної влади на актуалізацію окремих фрагментів історії та їх інтерпретацію. По-друге, аналіз програм основних політичних партій в Україні, в тому числі під час парламентських виборів 2019 р. та президентської виборчої кампанії 2019 р. свідчить, що серед основних політичних партій немає тих, які б формулювали прямі негативні оцінки Польщі і поляків та висували вимоги. Натомість, у випадку найбільш інституціоналізованої націоналістичної партії України ВО «Свобода» ми можемо знайти опосередковані точки дотику. По-третє, намагання частини українських політиків використовувати складні питання українсько-польських відносин у політичній боротьбі. По-четверте, Україна у 2014 р. однією з перших країн у Європі стала жертвою гібридної війни з боку Російської Федерації. В своїй суті гібридна війна використовує широкий спектр інструментів у формі інформації, або заяв, публікацій, в тому числі і свідомих провокацій, спрямованих на нав'язування наперед заданих оцінок, виникнення дискусій із заданим наративом, формування негативних емоцій і установок. Повною мірою це застосовується щодо двосторонніх польсько-українських відносин.

Таким чином, ми можемо констатувати, що більшість українців позитивно оцінюють Польську державу і поляків. Незначні коливання рівня позитивної оцінки виступають індикатором проблем, які потребують вирішення. Одночасно можемо констатувати, що рівень ставлення українців до Польщі і поляків знаходиться в системі рухомої рівноваги, коли позиції політиків і влади відчутним чином впливають на ставлення громадян, одночасно самі політики не повинні нехтувати домінуючими суспільними настроями.

Вальдемар Резмер

Університет Миколая Коперника у Торуні

Польсько-український форум істориків 2015-2017 рр. і його результати

Польсько-українські відносини в першій половині ХХ століття потрібно досліджувати ґрамотно і неупереджено, а з їхніми результатами ознайомлювати слід якомога ширші кола. Це твердження також стосується злочинів, скоєних у 1939-1947 рр. проти жителів Волині, Східної Галичини (Східна Малопольща) і на південно-східних територіях сьогодношньої Польщі. Це розуміли ініціатори історичного семінару "Польща-Україна: складні питання". Результатом 13 семінарів (проведених у 1996-2008 рр.) є 10 томів матеріалів «Польща-Україна: складні питання». Однак подальша робота за цією формулою була заблокована, що означало розрив польсько-українського історичного діалогу.

Те, наскільки цей факт є шкідливий, було швидко усвідомлено. Історичні проблеми щораз більше зачіпали нинішні польсько-українські відносини. Януш Куртика, директор Польського інституту національної пам'яті, був прихильником повернення до діалогу істориків. Його смерть у Смоленській катастрофі зруйнувала план відновлення історичного семінару "Польща-Україна: складні питання".

У лютому 2011 року глави МЗС Польщі та МЗС України створили Польсько-український форум партнерства. Однак сподівання, що він стане майданчиком для проведення польсько-українських історичних дебатів, не виправдалися, адже заходи, вжиті під час цього форуму, мали маргінальний характер. Під час цієї зустрічі уникали найскладніших тем.

Політичні зміни в Україні 2014 року вплинули на польсько-українські контакти – вони (ці контакти) пошвавилися. Вважалося, що це настане і в історичних питаннях. Однак дії нової української влади виявилися неоднозначними. Приклад: прийняття Верховною Радою у квітні 2015 року в день візиту президента Броніслава Коморовського до Києва та відразу після його виступу у Верховній Раді закону "Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті".

Політичну суперечку, що виникла між Варшавою та Києвом, джерелом якої були історичні питання, хотіли – так вважаю – пом'якшити прийняттям рішення про відновлення польсько-української дискусії на історичні теми. Тому в травні 2015 року було прийнято рішення про створення групи істориків під егідою обох Інститутів, завдання якої – дослідження причин, перебігу та наслідків польсько-українського конфлікту в першій половині ХХ століття.

2-5 листопада 2015 р. у Києві на інавгураційній зустрічі було встановлено, що періодичні наукові засідання називатимуться Польсько-українським форумом істориків. Перші два засідання Форуму дали надію на те, що основні домовленості будуть досягнуті шляхом наукового діалогу. Однак незабаром з'явилися ознаки того, що українській стороні не залежить на встановленні незаперечних фактів, а

на їх основі відтворює повну картину польсько-українських відносин у першій половині ХХ століття, і зокрема всіх аспектів волинської трагедії. Ймовірно, особи з керівництва Українського інституту національної пам'яті (директор Інституту Володимир В'ятрович був учасником Форуму) зрозуміли, що результати досліджень, представлені на Форумі, підтверджені результатами ексгумації жертв злочину, підірвуть міф про УПА, який вони старанно будували в той час. Однак, не маючи змоги з політичних та пропагандистських міркувань "убити" Форум власним рішенням, було вжито заходів для досягнення цього. Вони полягали в ескалації історичного конфлікту, а не в обмеженні та залагодженні його.

Замість того, щоб займатися справжніми проблемами складної польсько-української історії, потрібно було – з необхідності – вказати на нові випадки її викривлення. Історичні факти є однозначними, тому було неприйнятно релятивізувати історію та пристосовувати її до політичних, ідеологічних та пропагандистських потреб. Цей шлях провадив у нікуди. Враховуючи ці факти, 17 листопада 2017 року я подав у відставку з посади віцеголови Польсько-українського форуму істориків та з посади голови польської групи істориків у Форумі.

Останній цвях у труну Форуму було вбито через три місяці. У лютому 2018 доктор (кандидат наук) В'ятрович заявив, що «він не бачить можливості продовжувати роботу Форуму в попередньому форматі. Новий формат мав продовжувати історичні дискусії в Україні, де немає обмежень та політичного диктату щодо попередніх оцінок».

У вищезгаданій заяві директор Українського інституту національної пам'яті також написав: «Дискусії про минуле повинні залишатися прерогативою істориків, а не політиків. Саме продумана професійна розмова, а не гучні політичні декларації, є однією з основ взаєморозуміння між народами».

Якби цей правильний висновок доктор (кандидат наук) В'ятрович застосував на практиці, то польсько-українська історична дискусія, мабуть, була б на іншому – більш успішному – етапі. Хочеться сподіватися, що нинішній (з 4 грудня 2019 р.) директор Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович пам'ятатиме про це.

Др габ. Кшиштоф Новак

проф. Сілезького університету

Більше об'єднує, ніж розділяє. Польсько-український діалог на Буковині

Порівняно з іншими територіями Західної України, Буковина була і є тим регіоном, де польсько-українські відносини завжди були більш-менш добрі, а конфлікти не були такими напруженими. Це впливає з минулого Буковини, на якій, завдяки чіткій австрійській національній політиці, утворилася специфічна регіональна спільнота, яку деякі історики називають *homo bucovinensis*. Жодна з національностей, які проживали на Буковині, не переважала кількісно і не була в стані зайняти панівної позиції. На Буковині не було типових для Галичини польсько-українських конфліктів чи типових для Верхньої Сілезії польсько-німецьких конфліктів, а напруженість українсько-румунських конфліктів була слабшою від румунсько-угорських конфліктів у Трансильванії чи польсько-українських у Галичині. Така атмосфера в дусі «що об'єднує – не ділить» тривала на Буковині до 1944 року. В період австрійського панування одним з архітекторів Чернівців був багаторічний бургомістр, поляк Антоні Кохановський. До пропагування ідеї регіональної спільноти влада Буковини і Чернівців повернулася після 1991 року, і це є позитивним чинником, а навіть феноменом сучасної України. Це стосується також регіонального польсько-українського діалогу, чому з польського боку сприяє невелика на даний момент польська нацменшина в Чернівецькій області (0,6%), інше історичне минуле, ніж у випадку поляків з Волині і брак кордонних конфліктів (претензій) між Польщею і Румунією після Першої світової війни. Вже багато років важливою рушійною силою цього процесу є фольклорний фестиваль «Буковинські зустрічі», який був польською ініціативою, в сьогодні охоплює вже багатоетнічні фестивалі у Польщі, Словаччині, Україні, Румунії, Угорщині. У Чернівцях українська влада відкрила пам'ятну дошку, присвячену А.Кохановському, що є рідкісним прикладом увіковічнення поляка в Україні. Спільна позитивна історична пам'ять буковинської мозаїки «Вавилонської вежі», відкидання націоналізму і пропагування спочатку того, що об'єднувало, а не розділяло, і що об'єднує, а не розділяє також і сьогодні, може стати хорошим прикладом для інших погранич. Тому варто про це говорити і варто пропагувати такі приклади.

Dr Łukasz Adamski

Заступник директора Центру польсько-російського діалогу і порозуміння

Чи можна історію залишити історикам? Про причини невдач у польсько-українському історичному діалозі.

Інтерпретація історії та пов'язана з цим пам'ять про минуле – великий період перебування в рамках однієї державності – є чинником, який сильно впливає на польсько-українські відносини. Інколи цей вплив є позитивним – усвідомлення спільних коренів та спільного минулого творить атмосферу що дозволяє легше легітимізувати близьку політичну співпрацю обох країн чи провидити спільні акції в області зовнішньої політики – перш за все мається на увазі процес європейської інтеграції України та оборона від дій Російської Федерації. Однак часто саме історія викликає спалах емоцій громадської думки Польщі чи України та викликає клімат взаємної недовіри еліт обох країн, що, звісно, ускладнює політичну співпрацю. Інтелектуали, а з українського боку – також політики часто закликають до того, аби «історію залишити історикам». Однак проти такого підходу можна висунути низку зауважень

А) Історія є занадто важливою темою суспільних дебатів так в Польщі, як в Україні, щоб політики могли собі дозволити її ігнорувати чи щонайменше суттєво зменшити рівень інтересу держави до історії та відмовитися від дій, яких метою є формулювання суспільного уявлення про минуле

Б) Історики мають різний світогляд, різні ідеологічно-політичні симпатії та різний рівень методологічної підготовки – все це впливає на їхні міркування про минуле, причому поділи йдуть вперек національної приналежності. Одною з найбільших проблем є часто зустрічаний так в Україні, як у Польщі нездатність відрізнити факти від інтерпретацій.

В) Історики найчастіше стоять осторонь сфери практичної політики, не маючи практики у сфері політичного консультування, тому перенесення розв'язання питання того, чи та як на думку істориків має реагувати уряд однієї країни на дії сусідньої країни, грозить ескалацією спорів.

Як проявляються на практиці вище описані проблеми та що робити з цими викликами – представляю в доповіді.